

УДК 808.2

Антоненко І. Ю.,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри видавничої справи, редагування та української філології Інституту журналістики і масової комунікації Класичного приватного університету, м. Запоріжжя

ЯКІСНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК ДЛЯ ВНЗ ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ В РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлено проблему якості навчального посібника як складника навчально-методичного забезпечення вищої професійної освіти. Запропоновано систему параметрів редакційно-видавничого процесу створення навчального посібника.

Ключові слова: навчальний посібник, управління якістю, редакційно-видавнича діяльність, освітні стандарти, ВНЗ.

На сьогодні питання про підвищення якості підготовки навчальних посібників для ВНЗ як таких, що найповніше відображають функціональну спрямованість видань, все більш актуальне. Модернізація вищої професійної освіти й безперервне вдосконалення державних освітніх стандартів викликають необхідність створити навчальну літературу нового покоління і надати відповідне теоретичне обґрунтування її якості. З метою поліпшити якість навчальних видань для ВНЗ фахівці в галузі книгознавства та редакційно-видавничої діяльності досліджують проблеми якості навчально-методичного забезпечення вищої професійної освіти. Однак більшість таких досліджень здійснює частковий аналіз різних аспектів навчальних видань, але не передбачає розробки системи показників якості для оцінювання підручника в цілому.

На думку фахівців, одним з найважливіших чинників якості освіти є «встановлення і оновлення змісту освіти (освітніх програм, навчальних планів, підручників, навчальних і методичних посібників)» [5].

Загальновизнаним є твердження, що кінцевий результат реалізації нових державних освітніх стандартів — підготовка фахівця, конкурентоздатного на ринку праці, компетентного, відповідального, що вільно володіє своєю професією, орієнтованого в суміжних сферах діяльності, здатного до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності — повинен забезпечуватися новим поколінням навчальних видань.

Постановка проблеми. На сьогодні підручниками нового покоління прийнято вважати ті видання, що найбільше відповідають концепції модернізації освіти та чинним Державним освітнім стандартам. Проблема виробництва

такого навчального посібника стає державним завданням, вирішення якого залежить від управління якістю навчальної літератури, насамперед, на етапі її створення.

Фахівці вказують на необхідність вдосконалити якість навчальних видань, а також ставлять питання про створення ефективно діючої в цій сфері системи управління якістю. Вирішити цю проблему важливо для навчальної книги — насамперед для визначення перспективних шляхів редакційно-видавничого забезпечення якості підручників.

Редакторський аналіз як метод професійної діяльності значно розширює свої межі відповідно до вимог часу. Крім традиційної процедури вичленовування складників твору з урахуванням їх функцій і взаємозв'язків, оцінювання рівня систематизації фактів, дидактичної та методичної їх адаптації, відповідності навчальній програмі тощо, на видавничого редактора покладається роль експерта, що володіє методами аналізу основних характеристик і властивостей інформації, уявленнями про принципи й прийоми її обробки. У редакторській діяльності віддавна простежується диференціація інформації та потреби в ній, унаслідок чого редактор стає аналітиком запитів різних категорій споживачів і обирає оптимальні варіанти їх задоволення шляхом створення потрібних освіти книг. Дослідження потреб і споживача є вихідним у визначенні якості, втім єдиної дефініції якої в межах книгознавчої науки не існує. Виникає необхідність звернення до науки про якість і розробки системи управління якістю в процесі редакційно-видавничої підготовки підручника для вишів.

Мета дослідження полягає в розробці напрямів формування новітньої системи управління якістю підручника з урахуванням тенденцій удосконалення всієї системи вітчизняної освіти і актуальних завдань редакційно-видавничої діяльності в освітньому просторі на сьогодні.

Результати. До базових категорій книжкової справи введено поняття «якість видання», яке можна застосовувати поряд з поняттям «книжкова культура», запропоновано термінологію, що відображає обговорювану тему. В галузі навчального книговидання спостерігається співвіднесеність поняття «культура» навчальної книги з поняттям «якість», і розбіжність у трактуванні останнього [1, 3].

Смислове різноманіття самого поняття «якість» щодо редакційно-видавничої сфери дає змогу запропонувати варіанти розгляду обговорюваної проблеми. Управління якістю редакційно-видавничої продукції в такому разі може бути засноване на вимогах і рекомендаціях міжнародних стандартів серії ISO і принципах менеджменту якості.

Проведений нами аналіз засадничого поняття «книжкова культура» свідчить про недостатню розробленість цієї наукової категорії внаслідок складності

і багатоаспектності цього явища. Дослідниками проблеми [1, 3, 5] зазначається, що книга є продуктом духовної та матеріальної культури, при цьому поняття «книжкова справа» і «книжкова культура», «книжкова культура» і «культура книги», «культура книги» і «мистецтво книги» не мають чітких термінологічних розмежувань. Книжкову культуру розглядають у системі функціонування культури як складник культурного потенціалу суспільства, отже, визнають, насамперед, результатом духовного виробництва. Книгознавчі дослідження безпосередньо пов'язані з історико-культурними, культурологічними та мистецтвознавчими питаннями. Водночас, фахівці книговидання заперечують проблему матеріальної культури книги та її матеріального виробництва. Вивчення книжкової культури як продукту матеріального виробництва зумовлює необхідність проведення як книгознавчих, так і соціально-економічних досліджень, побудови логічно обґрунтованої системи взаємопов'язаних понять [2].

Зазначимо, що системне вивчення проблем якості навчальних видань віднедавна є предметом наукового аналізу: окремі розрізнені відомості з цієї проблеми й матеріали практичного характеру наявні в працях з друкарства, книгознавства, редагування книги. Взаємозв'язок і співвіднесеність базових категорій книжкової справи відображають різні складники книжкової культури (авторська, видавнича, поліграфічна й споживча) і визначають якість видання як його здатність задовольняти різні потреби (держави, суспільства, читача, автора, видавництва, виробництва).

Суб'єкт є активною причиною всіх формоутворень культури, і тому важливо враховувати, що культура є формою і певним рівнем репродуктивної життєдіяльності суспільної людини. Вивчення книговидання у співвіднесенні з матеріальним виробництвом дає змогу розглядати книгу як результат редакційно-видавничого процесу — продукцію з характерними інформаційно-функціональними показниками якості. Інформаційні індикатори застосовують у сучасній книжковій справі, тоді як основний індикатор якості функціонування — задоволення потреб через інфраструктуру управління, розробку та реалізацію системи якості, наразі враховано не повною мірою, як не реалізовано й концепцію комплексного підходу до якості навчальної книги.

Зауважимо, що якість продуктів праці і їх зіставлення з характером потреб, а також організаційними можливостями суспільного виробництва щодо їх задоволення є предметом науки про якість. Фахівці з управління якістю розрізняють якість проекту та якість відповідності вимогам проекту: у першому випадку йдеться про заплановану якість, у другому — якість виконання. Процес створення підручника є сукупністю різних видів діяльності, і якість виконання в ньому визначається замкнутою послідовністю процесів (так звана «петля якості»), починаючи з дослідження потреб — маркетингу і завершуючи

післяпродажним вивченням рівня їхнього задоволення цих потреб конкретним виданням. Так, справедливо зазначає В. І. Соловійов: «Як сфера діяльності редагування має справу з комплексним об'єктом, що включає підготовлюване до друку видання й суттєву інформацію, необхідну для забезпечення підготовки та випуску видання з урахуванням споживчого попиту, рентабельності та успішного збуту (розповсюдження) книги» [4].

Якість навчальної літератури починається з дослідження потреб у ній, саме на цьому етапі життєвого циклу продукції визначається загальний задум видання, формується концепція, встановлюються загальні характеристики, і тому помилки на цьому етапі можуть мати незворотні негативні наслідки. Доказом є «правило десятикратних витрат», відповідно до якого витрати на виробництво неякісної продукції та на виявлення браку зростають удесятеро на кожному етапі при переході від проектування до виробництва і від виробництва до експлуатації. За своєю різноманітністю книжкове виробництво не поступається будь-якій промисловій галузі, тому якість редакційно-видавничої продукції є багатофункціональним об'єктом науково обґрунтованого управління. Управління якістю підручника для вишу — це цілеспрямований і запланований вплив на процес його створення. При цьому в основі управління повинна бути науково обґрунтована система показників якості.

Узагальнений комплексний показник якості підручника формується на основі: а) класифікаційних, або видо-типологічних, показників з урахуванням жанрових особливостей; б) показників редакторської обробки співвідносно з оцінкою предметної сфери, цільового призначення та читацької адреси; в) показників поліграфічного виконання, які, в свою чергу, базуються на показниках якості нижчих рівнів. Комплексний рівневий підхід передбачає трансформування самого об'єкта оцінки, який складається в переході від сукупності параметрів до єдиного — у вигляді якості підручника для ВНЗ, яка дає змогу оцінювати збалансованість всіх компонентів і аспектів підручника у їх загальній орієнтації на безперервне вдосконалення якості ресурсного забезпечення вищої професійної освіти. Заміна безлічі різноспрямованих параметрів на комплексні системоутворювальні показники якості дає змогу їх оптимізувати, а також знизити трудомісткість і ресурсомісткість оцінювання.

Визначеність показників якості підручника, їх обґрунтування і точність характеристик є головним чинником забезпечення надійності та ефективного функціонування всіх компонентів оцінювальної системи.

Стандартизація є необхідною умовою виконання вимог до книги як духовної та матеріальної конструкції, у вирішенні проблеми забезпечення якості редакційно-видавничої продукції, перспективи її розвитку та застосування міжнародних стандартів у видавничій діяльності. Наявні на сьогодні у вузівському

книговиданні стандарти не дають достатніх підстав для управління якістю навчальної книги. Отже, перспективним є співвіднесення вітчизняних стандартів у видавничій справі з міжнародними стандартами, що не залежать від конкретної галузі промисловості чи послуг і орієнтовані на визначення якості продукції через задоволення потреб зацікавлених у ній осіб. Так, принципи управління якістю, запропоновані у міжнародних стандартах, визначають теоретичну й методичну основу забезпечення якості навчальних видань; управління їхньою якістю залежить від цілей і методів їх досягнення, розподілу функцій, повноважень і відповідальності за якість усіх учасників редакційно-видавничого процесу; ефективність управління якістю навчальних видань виявляється у визначенні проблем і варіантів їх вирішення в комплексі аналізу, планування, контролю, створення механізмів мотивування, диверсифікації управління якістю за його чинниками. Відповідно до основних положень теорії управління, якість підручника для ВНЗ як керований об'єкт повинна мати програму управління, бути динамічною відповідно до цієї програми і мати здатність реагувати на зовнішні впливи з метою приведення його стану у відповідність до програми. Забезпечення якості підручника для ВНЗ вимагає формування системи управління якістю, яку необхідно розробляти і впроваджувати на основі наукових досліджень, що, безумовно, є новою проблемою редакційно-видавничої діяльності, що вимагає рішення.

Багатосуб'єктність, багатоетапність і багатоаспектність процесу створення навчальної книги вимагає врахування всіх чинників якості підручника як об'єкта управління, при цьому редакційно-видавничий процес, в межах якого відбувається продукування, оцінювання, обробка й розповсюдження інформації, набуває універсального характеру і обіймає всі ланки інтегральної системи. В управлінні якістю одним з найважливіших принципів є необхідність оцінювання якості з позиції різних споживачів, причому якість — це не самі потреби, а рівень їх задоволеності. При створенні навчальної літератури ця мета відображається у забезпеченні потреб галузі освіти.

Редакційно-видавнича діяльність передбачає обов'язкове урахування взаємодії всіх суб'єктів у процесі створення підручника (автора, редактора, коректора, художника-оформлювача). Необхідність задовольнити очікування суб'єктів, аналіз їх потенціалу створюють об'єктивні передумови до розробки системи управління якістю в професійній сфері редакторської діяльності. Аналіз наявного досвіду в галузі управління якістю дав змогу автору рекомендувати фази впровадження цієї системи в редакційно-видавничий процес створення підручника для ВНЗ (старт, аналіз фактичного стану управління якістю, аналіз недоліків, створення програм і планів; реалізація запланованих заходів; розробка організаційно-управлінської документації).

Система управління якістю підручника складається з локальних процесів, що охоплюють життєвий цикл навчального видання в редакційно-видавничій сфері, і їх поетапні результати (див. рис.).

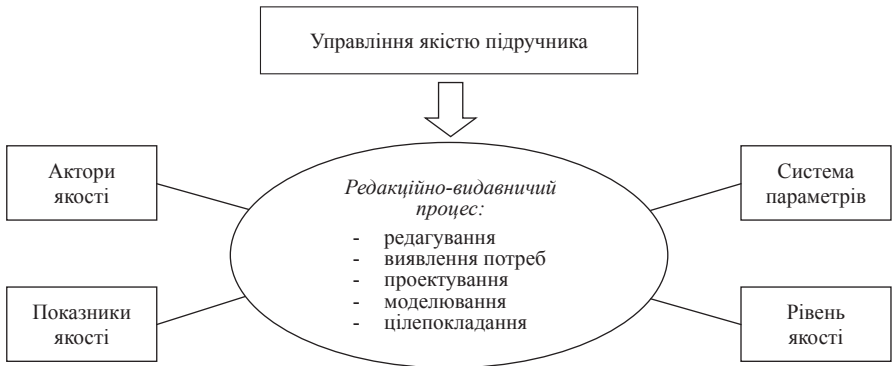

Рис. Управління якістю підручника

У формуванні та здійсненні управління якістю підручника на першому етапі редактор виконує функції: а) визначення мети — співвідносить мету створення підручника з потребами, які навчальна література повинна забезпечити (довгострокові цілі), і проміжні (короткострокові цілі) результати, які мають бути досягнуті шляхом створення конкретного підручника; б) еталонування — визначає чинники якості майбутнього видання, співвідносячи їх із загальними вимогами до якості підручника; в) інтеграції та координації — забезпечує об'єднання і координацію дій всіх учасників редакційно-видавничого процесу створення навчальних книг; г) контролю — організовує перевірку виконання кожного етапу забезпечення якості конкретного підручника.

На другому етапі (створення підручника) редактор перетворює всі численні чинники якості в керований комплекс. Головне призначення проекту — дати оптимальну систему необхідних параметрів майбутнього підручника. Проектування базується на взаємодії педагогічної науки, книгознавства та теорії редагування, які забезпечують книговидання вимогами до навчальної книги. Проект встановлює цільове призначення, предметну область і читачку адресу; роль і місце в системі книг для галузі освіти; розподіл функціонального навантаження між проєктованим виданням та іншими видами навчальної літератури, що входять до складу навчально-методичного комплексу; принципи

добору й групування навчального матеріалу в проектованому виданні; компонентний склад; допустимий обсяг проектованого видання.

Третій етап управління якістю вимагає від редактора створення моделі підручника як інструменту для багатоетапної роботи групи людей. Отже, до неї повинні висуватись розроблені вимоги, зокрема, системність, достатня визначеність і конкретність тощо. Доцільно застосовувати в редакційно-видавничій практиці типові схеми навчальних книг, що є системою параметрів, які визначають і гарантують наявність у конкретних моделях усіх передбачених показників якості.

На четвертому етапі редактор здійснює контроль і доопрацювання авторського оригіналу на предмет його відповідності заданій моделі. Контроль включає в себе визначення якості підготовлюваного видання. Здійснюється всебічний і точний аналіз якості майбутнього видання, редакторська обробка рукопису автора на основі розроблених методик перевірки, а також узагальнення всіх даних перевірки, включаючи результати аналізу підготовки ілюстрацій та апарату навчального видання. Основним і найбільш дієвим для видавництва методом отримати рішення є система експертних оцінок. Перевірка завершується висновками, які повинні точно встановлювати, за якими параметрами підручник відповідає рівню допустимих та оптимальних показників і за якими параметрами ці показники не досягнуті. Складається план доопрацювання, який містить визначення всіх видів робіт і операцій, встановлення ступеня їх складності, а також трудових та інших витрат; визначення реальних термінів виконання зазначених робіт і операцій.

Таким чином, найважливіші чинники якості підручника для ВНЗ як редакційно-видавничої продукції — це: стандартне тлумачення поняття «якість видання»; комплексний рівневий підхід в оцінці якості підручника; застосування вітчизняних і міжнародних стандартів у видавничій діяльності; принципи і система управління якістю робочих процесів редакційно-видавничої діяльності щодо створення підручника.

Завдання оптимізації ресурсного забезпечення вищої професійної освіти на сьогодні групуються навколо проблем, пов'язаних з онтологічною і гносеологічною моделями навчання, фундаментальністю знань і міждисциплінарною інтеграцією, співвідношенням когнітивних і діяльнісних вимог до знань і вмінь, збільшенням частки самостійної роботи. Якість підручника для вишу визначається через комплекс показників, відповідних інтересам і цінностям освіти, в тому числі вимогам її індивідуалізації, інтенсифікації, креативізації.

Основною характеристикою обсягу і структури знань педагогами визнана орієнтованість на задоволення освітньої потреби формування знань,

умінь і навичок, яких студентство навчають через забезпечення умов для рольової і функціональної їхньої готовності до професійної діяльності, здатності до розпізнавання, розуміння проблем і творчого пошуку їх раціонального вирішення. Створення підручника для вишу нового покоління прямо пов'язане з обґрунтуванням природи, характеру, способів отримання знання і його впливу на організацію мислення, характер і механізми пізнавальної діяльності в цілому.

Модульний підхід до розробки підручника ще не отримав достатнього відображення в літературі й не реалізується в редакційно-видавничій практиці, при цьому саме поняття «навчальний модуль» трактується неоднозначно. Переважно навчальний модуль постає як певна одиниця навчання, що є відносно самостійною і цілісною в межах навчального курсу, має власні цілі навчання, зміст і методичне «оснащення». Модульний підручник — це певна система організації навчального матеріалу, упорядкований пристрій, що складається із взаємопов'язаних елементів або частин, які функціонують як ціле. Таке тлумачення дало можливість вважати його структуру основним показником якості. Модульним підручником визнано книжкове видання з лінійно-концентричною організацією змісту, при цьому лінійність проявляється в послідовності модулів, концентричність — у розробці структури кожного модуля.

Управління якістю базується на положенні, згідно з яким аналіз якості включає характеристику якості за встановленими показниками, а оцінювання якості здійснюється на основі показників, що відображають насамперед функціональні властивості, тому проєктовані в редакційно-видавничому процесі показники якості модульного підручника є блоковою рівневою системою показників його цільового призначення (узагальнений комплексний показник) і показників нижчого рівня, серед яких основним визнаний дидактичний.

Редакторське управління якістю являє собою аналіз особливостей формування змісту підручника з навчальних модулів (М): загальна дидактична мета вивчення дисципліни; М-1, 2, 3, 4 та інші за назвами структурних утворень; резюме (узагальнення); контроль. Побудова навчальних модулів здійснюється за допомогою виділення: навчальних елементів у змісті теоретичного матеріалу модуля та навчальних елементів власне дидактичного порядку — вступ до модуля, включаючи мету його вивчення), резюме, контроль за модулем. Конструювання кожного модуля, крім того, передбачає врахування модульних зв'язків і використання навчальних елементів згідно з типовою схемою, що відбиває логіку формування вертикальної системи науково-предметних знань з дисципліни (проблематика — категорії і поняття — конструктивне знання) і горизонтальні рівні її освоєння (загальні уявлення — концептуальні знання — поглиблене розуміння — творче осмислення).

Виявлення проблемних полів потребує сучасного підходу до змісту підручника як певної системи знань. Звернення до того чи іншого виду знання зумовлене освітніми цілями, роллю дисципліни в підготовці бакалавра й магістра, рівнем і формою навчання та його завданнями.

Першим етапом редакторського аналізу є оцінювання формування теоретичного навчального матеріалу кожного модуля: виявлення навчальних елементів, зв'язків і відносин між ними (формування логічної структури підручника); визначення рівнів засвоєння знань і вимог до рівнів усвідомленості засвоєння навчальних елементів. Другий етап передбачає оцінювання наявності в кожному модулі елементів алгоритмічного припису умінь і навичок, а саме: систематизації загальнонавчальних і спеціальних умінь і навичок та формування логічної структури навчальних умінь і навичок (мотиваційних, орієнтовних, виконавських, контрольних, коригувальних дій). Третій етап — редакторське оцінювання структури кожного модуля за типовою схемою.

Висновки. Модульний підручник має універсальний характер, даючи можливість вивчити окремі модулі (навчальні блоки, елементи) — залежно від форми й рівня навчання або весь навчальний матеріал, оцінюючи статус кожного модуля й тим самим регулюючи ставлення до його змісту — для більш глибокого й творчого освоєння дисципліни. Модульна система організації навчально-наукової інформації за допомогою укрупнення теоретичного матеріалу та його випереджального вивчення передбачає навчання за схемою «загальне — загальне — одиничне» з поступовим зануренням в деталі, зміною рівнів пізнання і урахуванням видів професійної діяльності.

Осмислення особливостей підручника нового покоління, а також розробка теоретичної моделі підручника через показники його якості можуть бути використані в процесі формування освітніх стандартів третього покоління, що відповідають завданням реалізації концепції модернізації вищої освіти. Створення теоретичної моделі менеджменту якості в редакційно-видавничому процесі за допомогою вироблення системи оціночних принципів редакторської роботи над підручником для ВНЗ на основі сформованих уявлень про прототип навчальної книги, що максимально відповідає задачам освітнього процесу, є перспективним напрямом удосконалення застосовуваної методики редакційно-видавничої діяльності.

Література:

1. Антонова С. Г. Культура издания. К вопросу о качестве вузовской книги / С. Г. Антонова // Проблемы современной книжной культуры: Материалы «Круглого стола», 14 марта 2003 г. / Отв. ред. В.И. Васильев. — М. : Наука, 2003. — С. 10.

2. Антонова С. Г. Управление качеством учебной литературы / С. Г. Антонова // Университетская книга — 2001. — № 12. — С. 26–30.
3. Буга П. Г. Учебная книга: проблемы качества / П. Г. Буга // Высшее образование. — 1992. — № 2. — С. 57–62.
4. Соловьев В. И. Становление редактирования как сферы деятельности и профессия современного редактора: Конспект лекций / В. И. Соловьев. — М., 1998. — С. 26.
5. Субетто А. И. Система управления качеством в вузе (модель) / А. И. Субетто // Материалы X Симпозиума «Квалиметрия в образовании: методология и практика». — 2-е изд. — М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2003. — С. 15.

УДК 007:304:659.3

Бессараб А. О.,

*кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
завідувач кафедри видавничої справи, редагування та української філології
Класичного приватного університету, м. Запоріжжя*

ПРОСУВАННЯ КНИЖКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «GLAMOUR»

У статті розглянуто особливості формування інтересу до книжок на сторінках жіночого журналу «GLAMOUR».

Мета дослідження — проаналізувати засоби просування книжкової продукції, використані на сторінках жіночого журналу «GLAMOUR».

Виявлено, що в журналі «GLAMOUR» просування книжкової продукції здійснюється шляхом привертання уваги до книг за допомогою звернення до зірки, редакційного рекламного повідомлення, поєднання реклами одягу, парфумів з уривками з художніх творів, ексклюзивної публікації уривку з нової книги. У розглянутих матеріалах немає вказівки на видавництво чи книжковий магазин, як це трапляється в інших жіночих журналах, яким будуть присвячені подальші дослідження.

Ключові слова: просування книжкової продукції, жіночий журнал, книга, «GLAMOUR».

Постановка проблеми. Згідно з інформацією Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова», протягом останніх п'яти років випуск вітчизняної видавничої продукції становить близько однієї книги на рік на одну особу. За даними Держкомстату, питома вага витрат